

ORHAN PAMUK'UN "VEBA GECELERİ" ROMANINDA ÖLÜM KAYGISI

Death Anxiety in Orhan Pamuk's Novel of "Veba Geceleri"

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Adıyaman, Türkiye.
mkarabulut@adiyaman.edu.tr

Ferhat KARASU

Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi. Adıyaman, Türkiye.
karasufherhat02@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received:
02.03.2022

Kabul/Accepted:
20.03.2022

Sayfa/ Page:
17-26

ijof.1081881

Öz

Ölüm kaygısı, insanlığın genel olarak en büyük kaygısıdır. Ölüm, insanın en büyük kaybıdır. Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* adlı romanında 1901 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Minger Adası'ndaki veba salgını ile yapılan mücadele anlatılır. Romanın merkezinde veba salgını olmakla birlikte kimi zaman salgınla ilgili kimi zaman da salgından bağımsız aşk hikâyeleri, siyasi ilişkiler, polisiye olayları, Osmanlı'nın son dönemine ilişkin tarihi analizler farklı bakış açılarıyla ele alınır. Başkımeyer Bonkowski Paşa ile Vali Sami Paşa arasındaki anlaşmazlık, Osmanlı'nın son dönemindeki sancılı süreç, hanedan içerisindeki hesaplaşmalar ve bir kadın olarak Pakize Sultan'ın duygu dünyası romanda göze çarpan önemli unsurlardır. Yazar, veba hastalığının belirtilerini, farelerden insanlara bulaşmasını, insandan insana bulaşma yollarını, hastalığın bulaştıktan sonraki belirtilerini, salgınla ilgili tedbirlerin alınmasını ve hastalığın insan psikolojisi üzerindeki etkilerini dile getirir. Vebanın ortaya çıkmasıyla adadaki huzur ortamı kaybolur ve insanlar ölüm kaygısı ile baş başa kalırlar. İnsanlardaki korkunun temel kaynağı vebadır. Vebaya yakalanan insana artık ölü gözüyle bakılır ve ölüm sırasının kimde olduğu endişesi derinden hissedilir. Vebanın bir tedavisinin olmaması, vebaya yakalanan herkesin bir süre sonra ölmesi Minger Adası'nda korkuyu en üst seviyeye çıkarır. Bu makalede amaç, Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* adlı romanındaki ölüm korkusu ve ölüm kaygısını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Veba Geceleri, Roman, Ölüm Kaygısı.

Abstract

Death anxiety is the greatest anxiety of humankind in general. Death is man's greatest loss. In Orhan Pamuk's novel called *Veba Geceleri*, the struggle with the plague epidemic in Minger Island, which was connected to the Ottoman Empire in 1901, is told. Although the plague epidemic is at the center of the novel, sometimes love stories related to the epidemic and sometimes independent from the epidemic, political relations, detective events, historical analyzes of the last period of the Ottoman Empire are handled from different perspectives. The disagreement between Chief Chemist Bonkowski Pasha and Governor Sami Pasha, the painful process in the last period of the Ottoman Empire, the reckoning within the dynasty and the emotional world of Pakize Sultan as a woman are important elements that stand out in the novel. The author expresses the symptoms of the plague, its transmission from mice to humans, the ways of transmission from person to person, the symptoms of the disease after it is infected, the precautions to be taken regarding the epidemic, and the effects of the disease on human psychology. With the emergence of the plague, the peaceful atmosphere on the island disappears and people are left alone with death anxiety. The main source of fear in humans is the plague. The person caught in the plague is now regarded as dead and the anxiety of who is on the death row is felt deeply. The fact that there is no cure for the plague, and that everyone who catches the plague dies after a while, the fear in Minger Island is at its highest. The aim of this article is to reveal the fear and anxiety of fear death in Orhan Pamuk's novel called *Veba Geceleri*.

Keywords: Orhan Pamuk, Veba Geceleri, Novel, Death Anxiety.

Giriş

Korku ve kaygı kişinin tehlike karşısında hissettiği içsel bir reaksiyondur, benlikte endişe ve gerilim ile birlikte duyumsanır. Kaygı, orantısız bir gerilime dönüştüğünde duygusal açıdan çeşitli arızalara sebep olabilir. Kaygı hali korku ile ilişkili olmakla beraber kimi zaman psikolojik bozukluk şeklinde de görülebilir. "Kaygı bozukluklarında kişinin durumu değerlendirme şekli, yani içinde bulunduğu durumun tehlikeli olduğuna ilişkin düşünceleri önem kazanmaktadır" (Gençöz, 1994, s. 10). Genel olarak "nesne kaybı" kaygısı, bireyde anksiyete bozukluklarına ve depresyona yol açabilir. İnsanın genel olarak en büyük korkusu ve kaygısı ölümdür. Ölüm korkusu ile ölüm kaygısı birbirine yakın anlamlı gibi görünseler de aralarında farklar vardır. Ölüm kaygısı tam bir yok olma korkusuna karşılık gelirken, ölüm korkusu ölümün korkutucu olduğu inancı ile daha somut bir kavrama dönüşür. (Momeyer, 1988). Bunun sebebi, korku ve kaygının oluşmasında rol oynayan süreçlerin aynı olmayışıdır. "İnsan ölüm üstüne düşünmeye başladığı her durumda, bu düşünceyle tekrar tekrar yüzleşmeye başlar" (Kalaoglu Öztürk, 2010, s. 15). Birey kendi ölümünü tam olarak algılayamadığı için ölüm kaygısını bastırabilir.

Ölüm, bu dünya için bir bitiş olup kişinin en büyük kaybıdır. "Ontolojik ve dini bir mesele" (Şen, 2017b, s. 252) olan ölüm, dünya hayatının sona ermesi demektir. Yaşam ve ölüm birbirinden farklı kavramlar olsa da bir bütün olan "yaratılış"ın birer parçasıdır. "İnsan yaşamı boyunca sürekli farkında olduğu bu belirsiz ve kaçınılmaz kavram karşısında çeşitli tepkiler verebilmektedir. Ölüm kaygısı da doğumdan itibaren var olan ve yaşam boyu süren bir kavram olarak insan hayatında yerini almaktadır" (Karakuş vd., 2012, s. 43). Ölümü bir yok oluş olarak algılayanlar olduğu gibi yeni bir yaşamın başlangıcı sayanlar da vardır. Bununla beraber ölümsüzlük arzusu da insanın bilinçaltında yer alabilir.

Sokrates savunmasında, "İnsanların, korkularından en büyük kötülük saydıkları ölümün en büyük iyilik olmadığını kim bilir?" (Platon, 1998, s. 63) diyerek ölümün bir başka boyutuna değinir. Albert Camus, *Sisifos Söyleni* isimli yapıtında, "Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır, intihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir" (Camus, 2010, s. 15) der. Camus, bu sözlerinde hayatın yaşamaya değip değmediğini sorgular. Emile Durkheim, ölüm ile intihar temalarını birlikte irdeler. O, "melankolik intihar" ifadesiyle bireyi bunalıma sürükleyen hususlara dikkat çeker. "Bu, hastanın çevresindeki ilişkileri sağlıklı olarak kavramasına olanak bırakmayan genel bir aşırı bunalım ve yoğun üzüntü durumunda görülür. Hasta için zevklerin artık hiçbir çekiciliği kalmamıştır; her şeyi kapkara görür" (Durkheim, 1986, s. 24). Semavi dinlerde genel olarak ahiret inancı esas alındığından ölümün yaratıcının takdirinde olduğu anlayışı vardır. Buna göre sadece Allah ölümsüzdür.

Kur'an-ı Kerim'de ölüm ile ilgili olarak birçok ayet vardır. Ölümle ilgili, çok bilinen ve bu nedenle halk arasında sıklıkla zikredilen bir ayetin meâli şöyledir: "Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz." (Enbiyâ, 21/35). Bir başka ayette ise, "Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz." (Ankebût, 29/57) ifadesi geçer. Sadece insanoğlu değil, yaratılmış bütün canlıların ölümlü olduğu Kur'an'da açıkça verilir. "Kur'an-ı Kerim'de ölümden sonra dirilmenin ve dirildikten sonra hiç ayırım yapılmadan hesaba çekilmenin kaçınılmaz bir gerçek olduğu da ifade edilir" (Koçin, 2003, s. 139). Bu bağlamda ölüm sonrasında insanın hesap vereceği de vurgulanır.

Türk Edebiyatı'nın önemli roman yazarlarından olan Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* adlı eseri, 2021 yılında Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkmıştır. Romanın ön kapağında kurgusal olmakla birlikte Osmanlı Devleti'ne bağlı Minger Adası'nı resmeden bir fotoğraf yer alır. Ayrıca romanın iç sayfalarında Minger Adası'na ait bir haritaya yer verilmiştir. Haritaya göre Akdeniz'de konumlanmış olan Minger Adası iki bölüme ayrılmıştır. Adanın bir bölümünde Müslüman nüfusun sayıca fazla olduğu semtler ve bu semtlerde bireylerin dini vecibelerini yerine getirdiği cami ve tekkelerin yoğunlukta olduğu görülür. Diğer bölümde ise Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu kiliseler vardır. Adanın merkezi ve vilayetin bulunduğu yer kiliselerin yoğun olduğu bölümdür. Minger Adası'nın güney tarafında tarihi Arkaz kalesi bulunur. Adanın çevresinde ise Girit, Rodos ve Kıbrıs gibi adalar vardır.

Panoramik sahnelerle örülü olan romanda yazar, geçmişteki ve günümüzdeki olayları okuyucuya aktarır. Yazarın genel olarak kullandığı bu anlatım tarzı okuyucuya yabancı değildir. Pamuk, romana başlarken, "*Dikkatli okurların hemen fark edebilecekleri gibi ön kapak resmi Vilayet Meydanı civarından Arkaz şehrini göstermesine rağmen, arka planda, uzaklarda kale ve şehir yeniden gözükmektedir*" (s. 2)¹ der. Bu sözler okuyucuya bir nevi uyarı niteliğindedir. Yazar, hayali olarak kurguladığı Minger Adası'nda geçen olayları ve Pakize Sultan, Kolağası Kâmil, Ramiz gibi hayali karakterler ile II. Abdülhamit, Bonkowski Paşa ve V. Murat gibi tarihte yaşamış karakterleri aynı olaylar içerisinde anlatır. Romanda ele alınan en önemli konulardan biri veba hastalığının insanlar üzerinde bıraktığı psikolojik etkidir. Vebaya yakalanan kişilere "ölü" gözüyle bakılmaktadır. Korku ve kaygı insanların yüzlerinden bile okunmaktadır. "*Kelimelerin duygulardan yoksun olması düşünülemez.*" (Yiğitbaş, 2019a, s. 12) Bu bakımdan Pamuk'un bu eserinde insanların yüzlerindeki korku hali ile sözleri arasında paralellik vardır. Hızla yayılan veba salgını karşısında birçok kişi ölüm korkusu ve kaygısını derinden hisseder.

1. VEBA GECELERİ'NDE TEMATİK DÜZLEM

Veba Geceleri romanında tematik düzlem veba salgını merkeze alınarak kurgulanır. Bununla beraber salgınla ilgili veya salgından bağımsız olarak aşk hikâyeleri, siyasi ilişkiler, polisiye olaylar ve Osmanlı'nın son dönemine ilişkin tarihi analizler farklı bakış açılarıyla ele alınır. Olay içerisinde başka bir olayın anlatılması eserin temel özelliğidir. Başkimyager Bonkowski Paşa ile Vali Sami Paşa arasındaki anlaşmazlık, Osmanlı'nın son dönemindeki sancılı süreç, hanedan içerisindeki hesaplaşmalar ve bir kadın olarak Pakize Sultan'ın duygu dünyası romanda göze çarpan önemli unsurlardır. Yazar romanın ana teması olan veba salgınına ele alırken genelden özele doğru hareket eder. Öncelikle salgının tanımı ve dünya üzerindeki tarihsel geçmişi anlatılmış, sonrasında ise modern tıbbın gelişmesiyle birlikte salgına yönelik tutum ve düşüncelerin de farklılaştığı vurgulanmıştır. Romanda Batı ile Çin, Hindistan ve Osmanlı özelinde salgına yönelik yaklaşımların farklılıkları ortaya konmuştur. Yazar bu romanında veba hastalığı hakkında bilgiler de verir. Orhan Pamuk, vebanın belirtilerini, salgının farelerden insanlara bulaşmasını, insandan insana bulaşma yollarını ve hastalığın bulaştıktan sonraki seyrini de gözler önüne serer. Romanda bu hastalıkla ilgili bir ilacın veya aşının bulunmadığını, ölüm oranlarını, salgınla mücadelede eski tedbirlerin etkisini, modern bir yöntem olarak karantinanın uygulanmasını ve salgının insan psikolojisi üzerindeki etkilerini kurgusal düzlemde anlatır. (Nakıboğlu, 2021, s. 318). Yazar olayların kurgulandığı Minger Adası'nda daha önceden görülen salgın hastalıklar ve karantina uygulamaları hakkında bilgiler verir. Adada daha önceden kolera salgını görülmüştür. Müslüman hacıların adaya döndüklerinde karantina uygulanması ve adada isyanların çıkması olumsuz bir hadise olarak zihinlerde kalmıştır.

Yazar, adada görülen salgının iki farklı yöntemle kontrol altına alındığını belirtir. Biri geleneksel uygulamalar diğeri ise modern uygulamalardır. Modern devletler, salgını kontrol altına alamayan devletleri işgal etmek amacıyla "hasta adam" olarak görmektedir. Buradaki temel yaklaşım iç karışıklık çıkartıp ilgili devletlerin topraklarını kontrol altına almaktır. Romanda modern devletler salgına karşı tedbir almak, hastalık hakkında bilgilendirme yapmak, salgını resmi olarak ilan etmek, modern karantina uygulama kararları almak, salgını kontrol altına almak, siyasi salgın iddialarını bastırmak, salgınla mücadele eden personeli korumak, halkın güvenini ve desteğini almak, süreci doğru bir şekilde organize etmekle yükümlüdür (Nakıboğlu, 2021, s. 326). Salgınla yeterince mücadele edemeyen devletler yönetimlerini de kaybederler.

Orhan Pamuk'un romanları genel olarak postmodern çizgidedir. *Veba Geceleri*, postmodern bakımdan birçok unsuru barındırır. "Postmodern anlatılarda yaygın olarak görülen bu mekânsal boşlukları okuyucu kendi algısı ve becerisine göre doldurur, süsler ve canlandırır" (Yiğitbaş, 2019b, s. 1628). Romanda Minger Adası'nda görülen veba salgını oldukça detaylı bir şekilde anlatılır. Veba sebebiyle ilk ölümlerin gerçekleşmesi, salgın ile ilgili tanı örneklerinin alınması ve incelenmesi, salgının nereden ve nasıl ortaya çıktığı, hastanelerin genel durumu, karantina koğuşlarının oluşturulması, hastanelerin yoğunluk sebebiyle yetersiz kalması, tekkelerin hastaneye dönüştürülmesi, hastalara hizmet veren eczaneler ve ilaçlarla ilgili ayrıntılı bilgiler aktarılır. Ayrıca karantina uygulamaları sonucunda

¹ *Veba Geceleri* romanından alıntılar (s. 2) vb. sayfa numarası verilerek gösterilecektir. Kaynak: Orhan Pamuk, *Veba Geceleri*, (1. baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021.

gündelik hayatın aksaması, geçim sıkıntısının ortaya çıkması, toplumsal düzenin bozulması, çetelerin ortaya çıkması, rüşvet, karaborsacılık gibi sorunların artması ele alınan diğer hususlardır. Adada salgının ortaya çıkmasıyla birlikte karantina heyetinin oluşumu, görev ve sorumlulukların belirlenmesi, tedbir kararlarının alınması ve bu kararların düzenli bir şekilde uygulanması da önemli yer tutar. Bununla birlikte halkın salgına yönelik tutumu, fikir ayrılıkları sebebiyle gruplaşmaların yaşanması, karantina heyetine yönelik farklı yaklaşımlar ve eleştiriler, salgının yaşandığı adaya konsoloslukların müdahalesi, salgına yönelik basında yer alan haberler, halkın salgına yönelik tutumu romanın temel kurgusu içerisinde irdelenen ana başlıklardır.

2. VEBA GECELERİ'NDE OLAY ÖRGÜSÜ

Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* adlı romanı "Giriş" ve "79 Bölüm"den oluşur. Ayrıca romanın son kısmında "Yıllar Sonra" başlığı altında bir bölüm vardır. "Giriş" kısmında "Doğu Akdeniz'in incisi" şeklinde nitelendirilen Minger Adası'nda yaşanan sarsıcı olayların altı aylık bir bölümünün anlatıldığı vurgulanır. Osmanlı Devleti'nde 1901 yılında yaşanan veba salgınının adadaki etkisi romanın başlıca konusudur. Otuz üçüncü Osmanlı Padişahı V. Murat'ın üçüncü kızı Pakize Sultan'ın 1901 ile 1913 yılları arasında ablası Hatice Sultan'a yazdığı 113 mektup anlatıcının olayları aktarırken esas aldığı temel kaynaktır. Roman anlatıcısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun liman kentlerinden yazılmış İngiliz ve Fransız arşivlerindeki konsolos raporlarını okuyan, doktorasını yapmış ve akademik çalışmaları olan bir kadındır.

Orhan Pamuk bu romanında ana tema olarak 1901 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Minger Adası'ndaki salgın ile mücadeleyi anlatır.

"Osmanlı Devleti'nin yirmi dokuzuncu vilayeti olarak hayal edilen Minger Adası Akdeniz'de Girit'in kuzey doğusunda, Rodos'un güneyinde yer alır. Arkaz, bu hayali adanın vilayet merkezidir. Rumlar, Türkler ve eski zamanda adaya gelip yerleşmiş olan Minger halkı burada yaşamaktadır. Ada tarih boyunca Venedik, Bizans ve Arap hâkimiyetine girmiş daha sonra Osmanlıların eline geçmiştir. Temel geçim kaynağı gül üretimi olan bu adada Hristiyanlar ile Müslümanlar ayrı mahallelerde yaşamaktadırlar. Seksen bin nüfusu olan adanın vilayet merkezi Arkaz'ın nüfusu yirmi beş bindir ve Müslüman ile gayrimüslim nüfus yarı yarıyadır." (Bingöl ve Yılmaz, 2021, s. 1827)

Bu romanda olayların geçtiği mekân önemlidir. Bir ada olması ve dışarıyla bağlantısının sınırlı olması sebebiyle adada yaşayanlar kendilerini hapsedilmiş gibi hissederler. Ada, etrafı sularla çevrili olması bakımından yazar tarafından sınırlılık ve çıkışsızlık manalarında imgesel olarak tercih edilmiştir. Minger'de veba ortaya çıktıktan sonra herkesin zihnini, "Dünyayı bir zindan olarak görme düşüncesi" (Şen, 2017a, s. 233) kaplar. Yazarın kurguladığı Minger Adası, yarısı Müslüman diğer yarısı Hristiyan topluluklardan oluşan bir Osmanlı vilayettir. Bu vilayetin yöneticisi devletin merkezi İstanbul tarafından atanmış bir validir. Adanın valisi Sami Paşa, Müslüman cemaati ile Hristiyan cemaati arasında denge kurmaya çalışır. Vali Sami Paşa'nın bu tutumu bir nevi Osmanlı yönetim sistemini temsil etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin birçok vilayetinde görülen salgın hastalıklar 1901 yılında Minger Adası'nda da yayılınca o dönemde Osmanlı padişahı olan II. Abdülhamit, salgın hastalıklar konusunda oldukça tecrübeli ve başarılı olan Başkımayer Bonkowski Paşa'yı adaya gönderir. Bonkowski Paşa ve asistanı Doktor İlias ziyaret amaçlı İstanbul'dan Çin'e yola çıkan Aziziye adlı gemi ile Minger Adası'na gelirler. Vali Sami Paşa'nın özel misafirleri şeklinde ağırlanan Bonkowski Paşa adaya yönelik ilk izlenimlerinde olumsuz bir havanın varlığından şüphe etmiştir. Adada veba salgınına benzer bulguların olabileceği endişesi taşımaktadır. Zira daha önceden İzmir'de görevli iken benzer bulgulara rastlamış ve bu bulguların veba salgını olduğunu ortaya koymuştur. Bonkowski Paşa İzmir'de henüz salgın ilerlemeden erken teşhisi koymuş; yönetici ve halkın desteğiyle uyguladığı karantina tedbirleri sonucunda kısa sürede salgının yayılmasını önlemiştir. Benzer durumu Minger Adası'nda gözlemleyen Bonkowski Paşa, Vali Sami Paşa'dan acilen karantina heyetinin toplanmasını, gerekli tedbirlerin alınmasını ve karantina sürecinin başlatılmasını istemiştir.

Halkın bu ani olay karşısında endişeye kapılacağı ve bir kaos ortamının oluşacağı düşüncesini taşıyan Vali Sami Paşa temkinli davranır. Öyle ki aniden adada salgın hastalığın varlığından bahsetmek, karantina tedbirlerini uygulamak ve insanları mekânlara hapsedmek hem toplumun tepkisine sebep

olabilir hem de devlete karşı olumsuz bir düşünceye yol açabilir. Dolayısıyla Vali Sami Paşa öncelikle adadaki kışkırtıcı provokasyonlara yönelik tedbirli hareket eder. Başkimyager Bonkowski Paşa'nın bir anda ölüm haberinin gelmesi adada cinayet şüphesinin ortaya çıkmasına sebep olur. Zira Bonkowski Paşa'nın adaya gelişi bazı kesimler tarafından hoş karşılanmadığı düşüncesi okuyucuya aktarılır. Yazar, bir bölgede yaşanan salgın olaylarının içerisine Bonkowski Paşa'nın sır ölümünü de katarak eserine polisiye romanı havası vermiştir. Romanın diğer bir önemli karakteri Osmanlı padişahı V. Murat'ın üçüncü kızı Pakize Sultan'dır. Bir süre önce Pakize Sultan amcası II. Abdülhamit tarafından Doktor Nuri ile evlendirilmiştir. II. Abdülhamit'in yakın takibinde olan yeğeni Pakize Sultan ve eşi Doktor Nuri Paşa Çin'e yapılan ziyaretteki heyetin içinde yer almışlardır.

Aziziye gemisi Minger Adası'nda Bonkowski Paşa'yı ve asistanı Doktor İlias'ı bıraktıktan sonra İskenderiye Limanı'na demir atar. Daha sonra Bonkowski Paşa'nın öldürüldüğü haberi duyulur Bonkowski Paşa'nın sır ölümü üzerine Padişah II. Abdülhamit, damadı Doktor Nuri Paşa'ya şifreli bir mesaj gönderir ve derhal Minger Adası'na giderek hem bu sır cinayeti açıklığa kavuşturma hem de adadaki salgını bertaraf etme emrini verir. Bunun üzerine Doktor Nuri Paşa eşi Pakize Sultan ve Kolağası Mingerli Kâmil ile birlikte Minger Adası'na gider. Doktor Nuri Paşa, Başkimyager Bonkowski Paşa'nın öğrencisidir. Ayrıca hocası ile birçok konuda çalışmalar yapmış, toplantılara katılmıştır. Dolayısıyla hocasının bu ani ölümü Doktor Nuri Paşa'yı derinden etkilemiştir. Adadaki bu cinayeti çözmek ve salgınla kararlı bir şekilde mücadele etmek istemiş ancak bu iki sorun karşısında işinin pek kolay olamayacağını tahmin etmiştir.

Vali Sami Paşa, Bonkowski Paşa'nın ölümü üzerine cinayet şüphesiyle tekke şeyhi olan Şeyh Hamdullah'ın üvey kardeşi Ramiz'i tutuklamıştır. Ayrıca olayın gerçekleştiği gün Bonkowski Paşa'nın asistanı Doktor İlias ve yakın arkadaşı Eczacı Nikiforo da gözaltına alınmıştır. Ancak Doktor Nuri Paşa'nın adaya gelip göreve başlamasıyla Doktor İlias ve Eczacı Nikiforo serbest bırakılmıştır. Doktor Nuri Paşa adada salgının yayılmasını engellemek için Vali Sami Paşa'dan kısa süre içerisinde Karantina Heyeti'ni toplamasını ve tedbir kararlarının alınmasını ister. Bunun üzerine Karantina Heyeti başkanı Nikolas toplantının yapılması için hazırlıkları başlatır. Salgın hızı yavaşlamayınca Osmanlı hükümeti adaya başka bir valiyi atar. Ramiz, yeni valiyi kaçırınca valinin adamları ile Ramiz ve adamları çatışır. Ramiz ve adamları idama mahkûm edilir. Bir süre sonra Minger'de bağımsızlık ilan edilir. Yeni vali çıkan çatışmada ölür. Kolağası Kâmil, adanın başına geçer. Daha sonra Zeynep ve Kâmil vebadan ölürler. Yönetimi Şeyh Hamdullah ve adamları ele geçirir. Veba salgını can almaya devam eder. Doktor Nuri ve Pakize Sultan veba salgını sebebiyle odalarından çıkamazlar. Vali Sami Paşa'nın idam edildiği haberi gelir. Şeyh Hamdullah ise vebadan ölür. Yönetimi Pakize Sultan ve Doktor Nuri alır. Doktor Nuri, salgını durdurmak için büyük çaba harcar ve sokağa çıkma yasağı ilan eder. O, ayrıca karantina tedbirlerini daha da sıkı uygular. Romanın sonlarında salgının bittiği görülür.

3. VEBA GECELERİ'NDE ÖLÜM KAYGISI

Ölüm kaygısı, kişinin ölümden kaçıp yaşama tutunmasına zemin hazırlar. Psikanalizde, id'in iki temel itkisinden olan "eros", kişinin yaşamsal ve yapıcı yönlerini, "thanatos" ise ölüme dair ve yıkıcı yönlerini oluşturur. Bireyde birbirine zıt içsel dürtüler arasında yaşam ve ölüm önemli yer tutar. "Freud, 1920'de yayımladığı *Haz İlkesinin Ötesinde* eserinde ilk defa ölüm dürtüsünden söz eder. Freud, bu dürtüyü daha sonra 'Thanatos' diye tanımlar. O, yaşam dürtüsünü de 'Eros' adıyla ifade eder" (Karabulut, 2013, s. 258). İnsanın hayatı yaşam dürtüsü ve ölüm kaygısı arasında trajik bir yapı gösterir.

Bireyde ölümden kaçma bir içgüdü şeklinde ortaya çıkabilir. Freud buna "ölüm içgüdü" der. Erich Fromm, ölüm içgüdü" organizmanın kendisine yönelmiş ise bunun kendini yıkıcı bir dürtü olduğunu; ama dışa yönelmişse, bu durumda kendinden çok başkalarını yıkıma uğratma eğiliminde olduğunu ifade eder. Fromm, ölüm içgüdü"nün insan organizmasının yapısından kaynaklanan kesintisiz bir uyarım olduğunu belirtir (Fromm, 2011, s. 35). Ölüm dürtüleri kişinin yaşamında anksiyete (korku) şeklinde de görülebilir. Varoluşçu psikanalizin önemli isimlerinden Irvin Yalom, ölüm korkusunun temel anksiyete kavramlarından biri olduğunu ve hayatın ilk evrelerinden itibaren var olduğunu ve bunun karakter yapısının oluşumunda önemli olduğunu ifade eder (Yalom, 2011, s. 303). Bu

bakımdan ölüm korkusunun ve kaygısının bireyin psikolojik yapısında önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir.

Canlıların yaşam süresinin dolduğunu ifade eden ontolojik bir olgu olan ölüm, ilk çağlardan günümüze kadar birçok düşünürün ilgi alanı olmuştur. "Ölüm ve ölüm kaygısı konularının modern psikolojinin konusu olması ise, 20. Yüzyılın ilk çeyreğine rastlamaktadır." (Ayten, 2009, s. 86). Freud, ölüm kaygısı ile çocukluk yıllarındaki çatışmalar arasında bağ olduğunu (1995: 75) ifade eder. Jung ise ölümü bireyleşme süreci içerisinde irdeler. İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren ölümle yüz yüzedir. Ölüm düşüncesi kişinin bilincinde ve bilinçaltında farklı biçimlerde bulunur. "Ölüm kaygısı üstbenliğin yaşadığı en önemli kaygılardan biridir" (Karakuş vd., 2012, s. 53). Ölüm kaygısı kişide psikopatolojik ve psikosomatik hastalıklara yol açabilir.

Ölüm kaygısını ifade etmek için bazı yaklaşımlar ve kuramlardan bahsetmek gerekir. Bunlar arasında, psikodinamik, varoluşsal yaklaşımlar, bilişsel yaklaşımlar ile dehşet yönetim kuramı ön plana çıkar. Ölüm ve ölüm kaygısı farklı değişkenlere göre değerlendirilebilir. Özellikle cinsiyet, yaş, kişilik yapısı, sağlık durumu, dini algı, manevi hususlar ve sosyo-ekonomik durum bunlardan birkaçıdır. İnsan, ölüm gerçeğini bilmesine rağmen kendini koruma çabası içerisine girer. Ölüm kaygısı veya korkusuna yol açan en büyük sebep ise bedeni tamamen kaybetme korkusudur. Bununda beraber ölüm sonrasında, yani ahiret hayatında da cezalandırılma korkusu da kişinin ölümü istememesine yol açabilir. Ölümün ne olduğu ve öldükten sonrasının net olarak bilinmemesi de bu kaygıya zemin hazırlar. Ölüm kaygısına yola açan sebepler arasında yakınlarından, sevdiklerinden ve dünyevi nimetlerden ayrılma korkusu da önemli yer tutar.

İnsanoğlunu yaşamı boyunca birçok unsur tehdit eder. Bu tehditlerin en tehlikelisi ölüme yol açabilecek olanlardır. Orhan Pamuk, bu hususla ilgili olarak *Veba Geceleri*'ne Lev Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanından bir epigraf ile başlar:

"Tehlike yaklaşırken insanın içinde aynı derecede güçlü iki ses duyulur: Birincisi çok mantıklı bir sestir, insana tehlikenin cinsini ve özelliklerini incelemesini ve ondan kaçmanın çarelerini bulmasını öğütler. İkinci ses ise sanki daha da mantıklıdır: Yaklaşan tehlikeyi düşünmek yalnızca mutsuzluk ve acı vereceğine ve zaten insanın olacakları tahmin edip olayların genel gidişatını değiştirmeye gücü yetmeyeceğine göre, en iyisi, insanın başına gelene kadar korkunç olaylara gözlerini kapamak ve tatlı şeyler düşünmektir, der bu ikinci ses" (s. 5).

Veba Geceleri'nde Tolstoy'un belirttiği iki ses de yer alır. Sonuçta her ikisinde de hayati bir tehlikenin olduğu açıktır. İnsanın hayatını tehdit eden hastalık sadece veba değildir. Romanda Asya topraklarında sarı humma, Arap çöllerinde ise kolera olduğundan (s. 16) da bahsedilir.

Orhan Pamuk, bir röportajında ölüm korkusunun aşktan daha ileri bir duygu hali olduğunu söyleyerek bu romandaki "ölüm korkusu" hakkında şöyle der: "*Aşk heyecanı ölüm korkusuna karşı size bir güç verebilir belki, ama böyle bir salgında ölüm korkusu aşktan daha hakim bir duygudur. Böyle bir korku başlayınca onu herkes duyar ve korku neredeyse toplumsal büyük bir güce dönüşür*" (<https://www.youtube.com/watch?v=rUm0FOvLKcg>). Vebaya yakalananların neredeyse üçte biri öldüğü için ölüm korkusu, ölüm kaygısına dönüşerek kalıcı bir psikolojik gerilime yol açar.

Veba Geceleri, geçmişten yeniden kurgulayan, insanların hayata ve aşka bakışını, hayatta kalma mücadelelerini, korkularını vb. dile getiren bir eserdir. Bu romanın yazımında beş yıllık bir süreç olduğunu belirten Pamuk, romanını aşk, veba, karantina ve tarih ekseninde ele alır.

"Veba Geceleri romanı birçok açıdan yeni tarihselcilik anlayışı çerçevesinde kaleme alınmıştır. Romanın girişinde ve sonunda bulunan Mina Mingerli'nin prolog ve epilog mahiyetindeki açıklamaları anlatılanların tarihi geçekliğini desteklemiyor bilakis tarihin kurgusal olduğunu ortaya koyuyor. Romanda tarihin kurgusu, anlatı kurgusunun iskeleti olarak kullanılır." (Bingöl ve Yılmaz, 2021, s. 1816).

Yazar, ayrıca Padişah II. Abdülhamit'i de tarihi yapı içerisinde irdeler. "*Kurguda Abdülhamit gerek düşüncesi gerekse de pratiğiyle pek de olumlu göremeyeceğimiz bir yolda karakterleştirilir; onun portresinin çizgileri, daha çok kötücül bir imgeyi çevreler gibidir*" (Güngör, 2021, s. 21). Yazar, II. Abdülhamit'i genel olarak olumsuz bir çerçevede irdeler.

Orhan Pamuk, romanda veba salgını ile uygulanan karantina önlemlerini sosyal ve siyasi bir çerçeve içerisinde verir. Veba, tarihi süreçte dünyada büyük yıkımlara yol açmış bir hastalık olup Osmanlı'da da etkisini göstermiştir. Bu romanın ana yapısını veba salgını oluşturur. Eserdeki olayların yaşandığı 1901 yılında Osmanlı Devleti'nde veba vakaları görülmüş ve karantinalar uygulanmıştır. Roman karakterlerinden Bonkowski Paşa gerçekte önceleri İzmir'de kolera salgınıyla mücadele etmiş biridir. Veba salgını, Çin, Hindistan, Hong Kong ve Bombay gibi yerlerde binlerce kişiyi öldürmüştür. Dünyada durum çok kötüdür. Bonkowski Paşa, "Ne yazık ki veba Minger Adası'nda da görülmüştür." (s. 20) diyerek salgının romanın bu adada da görüldüğünü haber verir. Bu arada karantina uygulamalarının da yetersiz olduğu ve halkın buna tam anlamıyla riayet etmedikleri görülür. Romanın üçüncü bölümünde Minger Adası'nın Arkaz Kalesi zindanlarında yıllarca bekçilik yapmış olan Bayram Efendi'nin bu hastalığa yakalanması anlatılır. Karantina tedbirlerinin kendisini koruyamayacağını düşünen Bayram Efendi, ölüm kaygısını derinden hisseder. Ölüme yakın olduğunu anlayan Bayram Efendi, ağlar. Bunun "*Haksızlık*" (s. 26) olduğunu söyleyerek "niçin kendisinin seçildiğini" sorgular. Adadan karantinaya alınmadan son gemiye binme telaşına kapılanlar büyük bir korku içerisinde. Herkes canını kurtarma peşindedir. "*Hepsi bu felaket günlerini yaşamayıp ya da adadan uzaklaşıp hastalık bitene kadar başka bir yerde olmayı isterler*" (s. 169). Köylerine gidenler bile köydekiler tarafından iyi karşılanmaz. "*Vebanın ortaya çıkmasıyla adadaki huzur ortamı da bozulur*" (Taş, 2021: 1296). Bu huzursuz yapı, adanın özgürlüğünü ilan etmesine kadar sürer.

Veba, romanda korkunun temel kaynağıdır. Ölüm korkusunu ve kaygısını derinden hisseden kişiler, "vebaya yakalandım mı", "veba bana da bulaşacak mı" ve "sırada kim ölecek" gibi sorular sorarlar. "*Romanda da anlatıldığı üzere henüz vebanın bir tedavisinin olmaması, vebaya yakalanan ve hastaneye kaldırılan herkesin belli bir süre sonra ölmesi korkunun Minger Adası'nda giderek yayılmasına sebep olur*" (Bingöl ve Yılmaz, 2021, s. 1824). Minger Adası'nda veba salgınının yayılmasıyla insanlardaki korku da artar. "*Şehir yavaş yavaş ölüm korkusuna*" (s. 108) kapılır. Adada ölümler başlayınca telaş ve kargaşa artar. Doktor Mihailis hastanedeki bütün doktorları bodrum katındaki boş bir odada toplar ve uyarır. Çünkü Çin'deki vakalarda vebalılardan hastalık kapan birçok doktor ölmüştür. (s. 109). Romanda veba mikrobunun vücuda girmesinden sonra kişide yorgunluk, titreme, baş ağrıları, ateş, kusma gibi belirtilerin görüldüğü, vücutta yumrular oluştuğu da belirtilir. Sonraki kısımlarında veba salgınının yayılmasıyla gerginlik ve korku daha da artar. Bu arada Bonkowski Paşa öldürülür. Salgın için tedbirler artırılır. "*İstanbul'daki Osmanlı Sıhhiye Nezareti, Minger Vilayeti Karantina Heyeti'ne almaları gereken kararları gece telgrafla madde madde*" (s. 116) bildirilir. Daha sonra bütün okullar tatil edilir. Karantina tedbirleri genişletilir. Dışarıdan gelecek gemiler beş günlük karantinaya alınır. Bütün ölülerin kireçlendikten sonra belediye nezaretinde gömülmesi kararlaştırılır. Veba aşısının hala bulunamaması tedirginliği artırır. Bazı kişiler korkudan adadan ayrılmak için limana giderler. Ancak gemi bulmak çok sıkıntılıdır.

22 Haziran Cumartesi gününe gelindiğinde ölü sayısı yirmi bir olur. Bu durum romandaki gerilimin daha da üst seviyeye çıkmasına sebep olur:

"Haziran ortalarında şehrin üzerinde hep beliren bazan açık sarı, bazan renksiz, soluk ışık, şimdi herkese kendine özgü bir cehennemde olduğu duygusunu veriyordu. Sanki veba sarı renkteydi, gökтейdi ve her an Minger halkını seyrediyor, kimin canına okuyacağına fazla düşünmeden karar veriyordu. Sanki herkesin karar zamanı geliyordu. Bu soluk sarı renkli açmazdan çıkmak için herkesin içinde 'Bir şey olsun, bir olay çıksın da kurtulalım' beklentisi vardır" (s. 268).

Boş bir evde kimliği belirsiz iki gencin cesedi bulunur (s. 279). Bu durum korkuyu daha da artırır. Bir süre sonra her gün yirmi beş kişinin öldüğü haberleri yayılır. "*Bazı aileler evlerindeki ölümü Karantina Neferleri gelmesin diye gizler*" (s. 296). Hastalığı gizleyenler vebayı başka ailelere bulaştırmaya başlar. Bu bakımdan karantina istenilen seviyeye gelemez. Tabut yetişmediği için insanlar artık tabutsuz gömülmeye başlanır. (s. 302). Memurlar korkudan işe gidemez olurlar. Bu arada Minger bağımsızlığını ilan eder. Bazı kimseler ölüm korkusu ve yalnızlıktan delirerek evlerinden dağlara kaçır. (s. 353). Bir süre sonra üç kişi idam edilir. "*Beyaz gömlekle üç ceset darağaçlarında üç gün sallandı*" (s. 361). Ölü sayısının sürekli artması halkın öfkesini artırır. (s. 445). Vebaya yakalanma korkusuna idamlar ve cinayetler de eklenince Minger halkı daha da trajik bir hale bürünür. Bir süre sonra Şeyh Hamdullah ölür.

Veba salgınına karşı neler yapılacağı hususunda zaman zaman birlik sağlanamaz. Bu durum, 2019-2022 arasında yaşanan COVID-19 salgını anıdır: “Özellikle veba salgınının başlangıcında, örneğin hastalığın nasıl bulaştığı veya korunmak için neler yapılması gerektiği gibi tartışmalar içinde bulunduğumuz COVID-19 salgını sırasında yaşananlarla da benzeşmektedir” (Kesova, 2021, s. 349). Karantina uygulamaları sertleşir, buna bağlı olarak ölü sayılarında düşüş görülür.

“Veba salgınına önlemek için yetkililerin aldığı karantina önlemleri, ilk önce Bonkowski Paşa'nın önerileri daha sonra Doktor Nuri'nin tavsiyeleri, halkın karantinaya uymak istememesi, bilhassa Hristiyan ve Müslüman cemaatlerinin ileri gelenlerinden bazılarının karantinaya karşı çıkmaları ayrıntılı bir şekilde romanda anlatılır” (Bingöl ve Yılmaz, 2021, s. 1824).

Veba sebebiyle insanların davranışlarında da değişimler görülür. Ölüm kaygısını derinden hissedenler ile vebayı önemsemeyenler arasında tezat oluşur. Vebaya karşı tedbir almayanlar, hastalığı başka kişilere de bulaştırırlar. Salgın hastalıklar yeterli tedbir alınmadığında daha yıkıcı olabilir. Bu durum özellikle Minger Adası dışında yaşanmıştır. “Çin ve Hindistan'dan gelen hacılardan Hicaz'a, Hicaz'dan da Minger'e geldiği düşünülen veba içinden çıkılmaz bir hal alınca büyük devletler adayı ablukaya alarak giriş çıkışları denetlerler” (Bingöl ve Yılmaz, 2021, s. 1824). Minger şehrinin duvarlarına VEBA ve KARANTİNA yazılı ilanlar asılır. Bu levhalar şehirdeki salgın hastalıktan kaynaklanan korkuyu büyüterek derinleştirir. “Fırtınadan sonra şehre sinen sessizlik de pek çok kişinin zihnine felaketin başlangıcı olarak yerleşti” (s. 135). Kentte farelere karşı adeta savaş açılır. Bu arada vebadan ölmüş kişilerin eşyaları yakılmaya başlanır, şehir dezenfekte edilir. İnsanlar, Hindistan'da olduğu gibi, vebanın kendilerini tüketip bitireceği endişesine kapılır (s. 146). Veba hastalığı sebebiyle derin bir sessizlik başlar. Vali Sami Paşa, “Vebayla baş başa kaldık!” (s. 174) diyerek durumun vahametini dile getirir. Birçok kişi rıhtımda korkuyla bekler. “Ölüm korkusu ve terk edilme duyguları” (s. 174) insanları derinden sarsar. Son günlerde birçok kişi vebadan ölür. Doktor Nuri Bey, hastalıkla sıkı mücadele edilmesi gerektiğini ifade eder. Doktor İlias hastalanır. Damat Doktor Nuri, Doktor Nikos ve iki Rum doktorun panzehir bulma, kusturma çabaları fayda etmez. (s. 196) Doktor İlias kısa süre sonra ölür. Doktor İlias'ın vebadan mı, zehirden mi öldüğü tartışmaları çıkar. Bu arada idam edilme korkusu da insanların zihninde önemli yer tutar. İnsanlar sokaklara çıkmaktan korktukları için sokaklar genel olarak boştur. Farelerin ve onların üzerindeki pirelerin tehdidi devam etmektedir. Bu dönemde birçok ev hırsızlar tarafından soyulur. Son geminin 6 Mayıs'ta adayı terk etmesinin üzerinden on gün sonra, yani 16 Mayıs'a kadar toplam 19 kişi ölür. Bütün bu felaketler adayı distopyaya çevirir. “Veba Geceleri'nde Minger Adası'nı başlangıçta Pakize Sultan ve eşi Doktor Nuri, ütopyalara özgü bir kaçış mekânı olarak görürken adaya geldikten sonra, salgın döneminde bir ütopyanın nasıl bir distopyaya dönüştüğünü fark etmektedirler. Distopik kaos içerisinde ulus devlet kurma ideali ise ütopyik bir ideal olarak romantikleştirilerek parodileştirilmektedir. Salgın-iktidar ilişkisine eklenen her türlü unsur distopik kurguyu beslemektedir” (Nakıboğlu, 2021, s. 331). Bu bakımdan roman ütopyik bir algı içerisinde başlasa da dana sonra distopik bir esere dönüşür.

Sonuç

Ölüm kaygısı insanın en büyük problemlerinden biri olduğu için kişinin günlük hayatını olumsuz etkileyebilir. İnsanoğlu hayatta kalma içgüdü ile ölüm tehlikesi karşısında tavır alarak yaşama sarılmak ister. Sanatçıların en çok işledikleri temalar arasında ölüm korkusu ve ölüm kaygısı yer alır. Orhan Pamuk'un *Veba Geceleri* adlı romanının merkezinde veba salgını yer alır. Minger Adası'nda veba salgını sebebiyle ölümlerin gerçekleşmesi ile karantina uygulanır ve çeşitli önlemler alınır. Buna rağmen insanlar panik içindedir, çünkü veba tedavisi olmayan bir hastalıktır. Olayların cereyan ettiği 1901 yılında Osmanlı Devleti'nde görülen veba vakaları, halkın psikolojisini bozmaya başlar. Minger adasında huzur bozulur. İnsanlardaki korku ve kaygı hali üst düzeye çıkar. Veba salgınında ölüm oranı yüksek olduğu için ölüm korkusu, ölüm kaygısı şeklinde de görülür. Vebaya yakalanan kişiye “ölü” gözüyle bakıldığı için herkes kendisinin ve yakınlarının hayatından endişe eder. Bu hastalığa yakalananlar, ölüme yakın olduğunu hissettiğinden “neden ben seçildim?” diye isyan ederler. Herkes canının kurtarma peşinde olduğundan vebalı kişilerden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışırlar. Veba günleri, “felaket günleri”dir artık. Köylerine dönenler, hastalık getirecekleri korkusuyla köydekiler tarafından pek iyi karşılanmazlar. Romandaki korku ve kaygının temel kaynağı olan veba, gerilim ve tedirginliğin artmasına yol açar. Vebanın tedavisinin olmaması yüzünden insanlar, “vebaya yakalandım mı”, “veba bana da bulaşacak mı” ve “sırada kim ölecek” gibi sorular sorarak iç

dünyalarındaki ölüm kaygısını dışa yansıtırlar. Minger adası yavaş yavaş ölüm korkusuna bürünür. Ölü sayısının artmasıyla halkın psikolojisi daha da bozularak kendilerini cehennemde hissetmelerine sebep olur. Hatta halk, vebanın her an kendilerini seyrettiğini düşünürler. Herkes, bir şey olsun, bir olay çıksın da kurtulalım diye beklenti içine girer. Romanda görülen idamlar ve cinayetler de ölüm korkusunun daha da artmasına yol açar

Kaynakça

- Ayten, A. (2009). Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: Türk ve Ürdünlü öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (4).
- Bingöl, U. ve Yılmaz E. (2021). Tarihin kurgusu versus kurgunun tarihi: Veba Geceleri, *Turkish Studies-Language*, 16 (3), 1811-1830.
- Camus, A. (2010). *Sisifos söyleni*. (T. Yücel, Çev.). Can Yayınları.
- Durkheim, E. (1986). *İntihar toplumbilimsel inceleme*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Freud, S. (1995). *Uygarlık, din ve toplum*. Öteki Yayınları.
- Fromm, E. (2011). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri I*. (Ş. Alpagut, Çev.). Payel Yayınları.
- Gençöz, T. (1994). Korku: sebepleri, sonuçları ve başatme yolları. *Kriz Dergisi*, 6 (2), 9-16.
- Güngör, B. (2021). Veba Geceleri: bir alegorik kurgu, iki büyük siyasi figür. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 1(1), 18-35.
- Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
<https://www.youtube.com/watch?v=rUm0FOvLKcg> (Erişim tarihi: 09.02.2022).
- Kalaoğlu Öztürk, Z. (2010). *Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı*. [Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Karabulut, M. (2013). *Edip Cansever şiiri-psikanalitik bir inceleme*. Öncü Kitap Yayınları.
- Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi (Archives Medical Review Journal)*, 21(1), 42-79.
- Kesova, E. (2021). Salgına üstkurmaca bakış: Veba geceleri. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (37), 345-351.
- Koçin, A. (2003). Ölüm gerçeğinin Türk kültürüne ve Anadolu Türk şiirine yansımaları. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (5), 2003/2.
- Momeyer, R. W (1988). *Confronting death*. Indiana University Press.
- Nakıboğlu, G. (2021). Bir salgın romanı olarak Orhan Pamuk'un veba geceleri. *ASOS Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (117), 315-334.
- Pamuk, O. (2021). *Veba geceleri*. (1. baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Platon. (1998) Sokrates'in savunması. (N. Berkes, Çev.). Cumhuriyet Yayınları.
- Şen, C. (2017a). Nurettin Topçu'nun hikâyelerinde hapisane. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3 (2), 226-234.
- Şen, C. (2017b). *Körlüğü zedelemek, Necip Fazıl Kısakürek tiyatrosu üzerine bir inceleme*. Gece Yayınları.
- Taş, F. (2021). Veba Geceleri'ne eleştirel bir bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 24 (Eylül), 1295-1299.
- Yalom, I. (2011). *Varoluşçu psikoterapi*. (Z. İyidoğan Babayiğit, Çev.). Kabalıcı Yayınları.

Yiğitbaş, M. (2019b). Üstkurgusal düzlemde anlatılar serisi: Üç Anlatı. *Turkish Studies Language and Literature*, 14 (3), 1625-1668.

Yiğitbaş, M. (2019a). *Edebiyatın ebemkuşağı, Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâyeciliğinde renklerin dili*. Günce Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Prof. Dr. Mustafa KARABULUT

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Makalenin yazarları "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yayımlanan makalelerde araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.